

بررسی تأثیر ارزهای دیجیتال بر حاکمیت دولت‌ها در عصر پساوستفالیایا

داکتر روح‌الامین سعیدی^۱

عارف وفايي^۲

چکیده

حاکمیت به عنوان خصیصه اصلی دولت‌های مدرن و پایه نظم و ستفالیایی نظام بین‌الملل در فرایند جهانی شدن دچار تحولات شگرفی شده است. تحول در حاکمیت در عصر موسوم به پساوستفالیایا نه الزاماً به معنای زوال و فرسایش آن بلکه به منزله کاهش نقش انحصاری و بلامنازع دولت‌ها در تصمیم‌گیری‌های بین‌المللی و کنترل و اداره امور جهانی و تحدید دایره اختیارات آن از سوی رقبای نوظهور فراملی و فراملی است. یکی از پدیده‌هایی که طی سال‌های اخیر چالش بی‌سابقه و عجیبی برای حاکمیت دولت‌ها در سطح فراملی ایجاد کرده، وقوع تحول شگرف در عرصه بازارهای پولی و مالی با اختراع و رواج ارزهای رمزبایه یا دیجیتال نظیر بیت‌کوین است.

این مقاله با روش توصیفی-تحلیلی و بر اساس داده‌های کتابخانه‌ای در پی یافتن پاسخ این سؤال اصلی است که ارزهای دیجیتال و رمزنگاری شده، مانند بیت‌کوین، چه تأثیری بر حاکمیت دولت‌ها در عرصه مبادلات پولی در اقتصاد جهانی دارند؟ در پاسخ، فرضیه این است که بیت‌کوین، با توجه به ویژگی‌های منحصر به فرد، غیر متمرکز، رمزنگاری شده و مجازی، دست‌کم در چهار مورد موجب تحدید حاکمیت دولت شده است. نخست، بیت‌کوین باعث فرار مالیات از دولت می‌شود. دوم، نقش بانک مرکزی را در کنترل سرمایه کاهش می‌دهد. سوم، باعث تقویت کنشگران فراملی در مقابل دولت می‌شود و سرانجام، این که بیت‌کوین با درنوردیدن مرزهای ملی، نیاز پول به اعتباردهنده دولتی را زیر سؤال می‌برد.

واژگان کلیدی: حاکمیت، جهانی شدن، کنشگران فراملی، پول، بیت‌کوین.

۱. استاد دانشگاه (rooholaminsaeidi@yahoo.com)

۲. پژوهش‌گر سیاسی (arifwafayee@gmail.com)

مقدمه

جهان مدرن شاهد تغییرات سریع و شگرفی بوده که ابعاد متفاوتی از حیات اجتماعی بشر را دربرمی‌گیرد. اختراعات و اکتشافات صورت گرفته طی سده‌های اخیر یکی از عوامل تعیین‌کننده در ایجاد این دگرگونی‌ها بوده است؛ به‌گونه‌ای که پیشرفت بشر در ابداع وسایل مدرن، زندگی و روابط انسان‌ها را عمیقاً دچار تحول کرده است. به موازات عرصه‌های مختلف زندگی اجتماعی، عرصه روابط بین‌الملل نیز از تأثیر این تغییرات مصون نمانده و هر روز مسائل و موضوعات نوینی وارد بحث‌های مربوط به روابط بین‌الملل می‌شود. یکی از این موضوعات مهم، فرسایش حاکمیت دولت‌ها است. حاکمیت یکی از عناصر اصلی مفهوم دولت به شمار می‌آید که در بعد داخلی به معنای صلاحیت انحصاری دولت در اعمال قدرت مشروع بر اتباع و در بعد خارجی عبارت از استقلال کشور و رها بودن از مداخله خارجی است؛ اما این عنصر تحت تأثیر تبعات جهانی شدن در معرض دگرگونی جدی قرار گرفته است.

ورود کنشگران فراملی به عرصه فعالیت‌های سیاسی و روابط بین‌الملل، نقش محوری دولت‌ها را به عنوان تنها کنشگران حاضر در صحنه به چالش کشیده و دامنه صلاحیت آن‌ها را محدود ساخته است. بدین صورت که امروزه نمی‌توان اداره‌گری جهانی را صرفاً به دولت‌ها فروکاست؛ بلکه در کنار این کنشگران کلیدی، انبوهی از نهادهای فروملی مانند ایالت‌های فدرال، شهرداری‌ها و نیروهای جامعه مدنی و نهادهای فراملی از قبیل سازمان‌های بین‌المللی، شرکت‌های خصوصی، بازارهای جهانی سهام، بانک‌ها، بنیادها و مؤسسات مشاوره‌ای نیز، هریک به فراخور وظیفه و کارکرد خویش، در عرصه مدیریت امور جهان نقش‌آفرین هستند.

در کنار کنشگران فراملی، جریان‌های مالی جدید نیز عرصه فعالیت‌های دولت را بسیار محدود کرده‌اند. این اتفاق حداقل در دو مورد تجارت جهانی و پول جهانی برجسته بوده است. پیچیدگی روابط تجاری، کنترل دولت بر مرزها را کاهش می‌دهد. به همین ترتیب، پول نیز به سوی جهانی شدن تمایل پیدا کرده است. بعضی از پول‌های ملی که از پشتوانه قدرت مندی برخوردار هستند، قابلیت استفاده در سراسر جهان را دارند و همین‌طور کارت‌های اعتباری الکترونیک نیز از اعتبار قابل ملاحظه‌ای در جهان برخوردار شده‌اند. حواله‌های بانکی تقریباً در سراسر جهان از طریق پیام‌های الکترونیک امکان انتقال پیدا کرده‌اند. هرچند تغییرات مربوط به فرایندهای مالی تأثیر بسزایی بر محدود کردن دایره اختیارات دولت داشته‌اند؛ اما ظهور بیت‌کوین به عنوان یک

ارز دیجیتال، اقتدار و کنترل دولت بر پول و جریان‌های وابسته به آن را با چالش جدی روبه‌رو کرده است.

بیت‌کوین در سال ۲۰۰۸ توسط فرد یا گروهی به نام مستعار «ساتوشی ناکاماتو»^۱، در پاسخ به بحران‌های مالی جهانی ایجاد شد. این ارز دیجیتال دارای ویژگی‌های منحصر به فرد^۲، غیر متمرکز^۳، رمزنگاری‌شده^۴ و مجازی^۵ است. بیت‌کوین این امکان را برای افراد فراهم کرده است که پول‌هایشان را بدون نظارت دولت و به دور از کنترل بانک مرکزی و به صورت کاملاً خصوصی، در هر نقطه از جهان مبادله کنند؛ لذا رواج آن می‌تواند انقلابی در بازارهای پولی و مالی ایجاد کند و انحصار دولت را در یکی از حوزه‌هایی که تا چندی پیش قلمرو انحصاری آن تلقی می‌شد، بشکند. بیت‌کوین به عنوان ارز دیجیتالی جدید، که به صورت خصوصی میان افراد مبادله می‌شود، در مقابل پول سنتی دولت ایجاد شده است؛ لذا هدف نگارندگان مقاله حاضر این است که نقش بیت‌کوین را در کاهش حدود اختیارات دولت‌ها و در نتیجه، فرسایش حاکمیت آن‌ها مورد بررسی قرار دهند.

سؤال اصلی مقاله این است که بیت‌کوین چه نقشی در فرسایش حاکمیت دولت‌ها دارد؟ فرضیه‌ای که در پاسخ به سؤال مذکور مطرح می‌شود این است که بیت‌کوین، با توجه به ویژگی‌های منحصر به فرد بودن، رمزنگاری‌شده، مجازی و غیر متمرکز بودنش، باعث فرار مالیات از دولت می‌شود؛ نقش بانک مرکزی را در کنترل سرمایه کاهش می‌دهد؛ باعث تقویت کنشگران فراملی در مقابل دولت شده و با درنوردیدن مرزهای ملی، نیاز پول به اعتباردهنده دولتی را زیر سؤال می‌برد و در نتیجه باعث کاهش صلاحیت و حاکمیت دولت می‌شود.

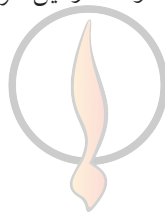
در خصوص تأثیرات محدودکننده جهانی شدن بر حاکمیت دولت‌ها تا کنون آثار پژوهشی متعددی منتشر شده است که از میان آن‌ها می‌توان به مقاله «جهانی شدن و حاکمیت فراوستفالیان با تأکید بر ایستارهای جمهوری اسلامی ایران» (ابراهیمی، ۱۳۸۸)، مقاله «تأثیر جهانی شدن و تحولات بین‌المللی بر حاکمیت و استقلال دولت‌ها» (پروین، ۱۳۹۸) و نیز مقاله «جهانی شدن

1. Satoshi Nakamoto.
2. Exclusives.
3. Decentralized.
4. Cryptocurrency.
5. Virtual Currency.

و مسئله فرسایش حاکمیت در عصر پساوستفالیا (خانی و سعیدی، ۱۳۹۲) اشاره کرد. این قبیل مقالات اغلب ضمن تبیین جهانی شدن و برشمردن اقتضانات و تبعات آن به عنوان متغیر مستقل، تأثیرات آن‌ها را به صورت کلی بر حاکمیت دولت‌های ملی مدرن به مثابه متغیر وابسته مورد بررسی قرار می‌دهند؛ لکن هیچ‌کدام اشاره‌ای به وضعیت نوین بازارهای پولی و مالی و تأثیر پدیده‌های نوظهور این عرصه، مانند ارزش‌های دیجیتال، بر حاکمیت دولت ندارند؛ لذا مقاله حاضر از این جهت که موضوعی را در دستور کار قرار داده که هنوز پژوهشی در مورد آن صورت نگرفته است، کاملاً بدیع و نوآورانه است و یک طرح تازه برای برقرار کردن نسبتی میان مسائل مربوط به فرایندهای مالی جدید، به‌ویژه بیت‌کوین، با علوم سیاسی و روابط بین‌الملل محسوب می‌شود.

این مقاله در چارچوب نظریه لیبرالیسم با کاربرد روش تحلیل دومتغیره و شیوه گردآوری اسنادی اطلاعات، رابطه‌ای علی را میان ظهور ارزش‌های دیجیتال و رمزپایه مانند بیت‌کوین و حاکمیت دولت ملی در بازارهای پولی و مالی به آزمون می‌گذارد. مقاله در چهار بخش به رشته تحریر درآمده است. در بخش اول، تعریف مفاهیم و در بخش دوم، چارچوب نظری بیان شده است. سپس در بخش سوم، نگارندگان به نمونه‌هایی از تحدید حاکمیت دولت‌ها در عرصه‌های مختلف اشاره کرده‌اند و در بخش چهارم، با طرح فرضیه خود، به بررسی نقش بیت‌کوین در اقتصاد جهانی و تأثیر آن بر حاکمیت دولت در این عرصه پرداخته‌اند. گزارش آزمون فرضیه نیز در نتیجه‌گیری نهایی آمده است.

بنیاد اندیشه
تاسیس ۱۳۹۴

۱. تعریف مفاهیم

۱-۱. جهانی شدن

ارائه تعریفی روشن، جامع و بی‌ابهام از جهانی شدن به سهولت امکان‌پذیر نیست و اندیشمندان همواره از منظرهای گوناگون این پدیده ذوابعاد را مورد بررسی قرار داده‌اند؛ لکن به طور کلی، مقصود از جهانی شدن، فرایند افزایش پیوندها میان جوامع بشری تحت تأثیر «فشرده‌گی فضا و زمان» ناشی از وقوع پیشرفت‌های شگرف در عرصه حمل‌ونقل و ارتباطات است که به شکل‌گیری فضای واحد جهانی منجر می‌شود تا جایی که وقایع و تحولات یک نقطه از جهان به نحو فزاینده‌ای بر مردم و جوامع سایر نقاط تأثیر می‌گذارد. به عبارت دیگر، جهانی شدن

را می‌توان فرایندی دانست که به واسطه آن، «جهان به مکانی واحد و دارای ویژگی‌های یک نظام تبدیل می‌شود.» (آکسفورد، ۱۳۸۶: ۷). دنیای جهانی‌شده، دنیایی است که در آن وقایع و رخداد‌های سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی به صورت روزافزونی به هم مرتبط شده‌اند و جوامع از تحولات یکدیگر بیش‌تر و عمیق‌تر اثر می‌پذیرند؛ گویی جهان در حال کوچک‌شدن است و انسان‌ها هر روز به درک روشن‌تری از آن نائل می‌شوند.

اصطلاح جهانی‌شدن از دهه هشتاد میلادی رواج یافت و طی چند دهه صاحب‌نظران تعاریف گوناگونی را برای آن ارائه کرده‌اند؛ مثلاً «مارتین آلبرو» جهانی‌شدن را به معنای فرایندهایی می‌داند که از طریق آن مردم جهان در جامعه واحد جهانی قرار می‌گیرند. «آنتونی گیدنز» معتقد است جهانی‌شدن را می‌توان به مثابه افزایش و تقویت روابط اجتماعی در گستره جهانی تعریف کرد که مناطق جغرافیایی دور از هم را طوری به یکدیگر ارتباط می‌دهد که رویدادهای واقع‌شده در یک منطقه بر اتفاقات منطقه دیگر که در فاصله بسیار دور واقع شده، اثر می‌گذارد و بالعکس. «امانوئل ریشر»^۲ نیز عقیده دارد جهانی‌شدن به معنای شبکه‌سازی جهانی است که جوامع سابقاً پراکنده و منزوی این سیاره را به یکدیگر ارتباط داده و وابستگی متقابل بین آن‌ها ایجاد کرده است و می‌توان گفت جهان واحد شکل گرفته است. (Aart Scholte, 2001: 15)

۱-۲. حاکمیت

مفهوم حاکمیت خصیصه اصلی دولت‌های مدرن به شمار می‌آید. این مفهوم اولین بار توسط «ژان بدن»^۳، فیلسوف فرانسوی قرن شانزدهم، به کار گرفته شد. وی حاکمیت یا قدرت شکوهمند را قدرت مطلقه و دائم حکومت یک اجتماع انسانی می‌پنداشت. «بدن می‌گفت: «قدرت شکوهمند یا حاکمیت، عالی‌ترین، مطلق‌ترین و دائمی‌ترین قدرت حاکم بر شهروندان و اتباع یک کشور است.» بدن هم‌چنین از حاکمیت به عنوان «بیش‌ترین قدرت حکمرانی» و «قدرت کامل» یاد می‌کند.» (وینسنت، ۱۳۸۳: ۸۸). مفهوم حاکمیت پس از معاهده صلح وستفالیا و تأکید آن بر صلاحیت قضایی و قدرت مطلق پادشاهان بر سرزمین خود و عدم دخالت دولت‌ها در امور سرزمین‌های یکدیگر متداول شد. از این حیث، حاکمیت عبارت بود از پذیرش وجود یک اقتدار

1. Martin Albrow.
2. Anthony Giddens.
3. Emmanuel Richter.
4. Jean Bodin.

مرکزی حاکم در یک قلمرو جغرافیایی مشخص از سوی مردم (بعد داخلی) و نیز شناسایی جایگاه این حاکمیت از سوی دیگر دولت‌ها (بعد خارجی و بین‌المللی) (Griffiths et al, 2008: 299). «آندرو وینسنت»^۱ در کتاب نظریه‌های دولت در تعریف حاکمیت می‌نویسد:

دولت به عنوان عالی‌ترین مرجع اقتدار، مدعی سلطهٔ انحصاری در درون قلمرو خویش است و به این معنا واجد حاکمیت است... به طور بسیار ساده، مقصود از حاکمیت دو چیز است: نخست این‌که دولت در درون قلمرو خویش رقیبی ندارد و بر همهٔ گروه‌ها مسلط است و دوم این‌که از نظر خارجی دولت وقتی واجد حاکمیت است که دولت‌های دیگر آن را به عنوان دولتی مجزا و مستقل شناسایی کنند (وینسنت، ۱۳۸۳: ۴۲).

پس حاکمیت را باید از دو منظر داخلی و خارجی تعریف کرد. از منظر داخلی، حاکمیت به معنای دارا بودن اختیار و قدرت انحصاری وضع و اجرای قانون در سراسر قلمرو یک جامعهٔ سیاسی است و از منظر خارجی، حاکمیت عبارت است از بهره‌مندی از استقلال و رها بودن از هرگونه انقیاد و سلطهٔ دیگر دولت‌ها در محیط بین‌الملل (عالم، ۱۳۸۰: ۲۴۴).

۱-۳. بیت‌کوین

بیت‌کوین^۲ پول الکترونیکی بدون پشتوانه و غیر متمرکز است که با بهره‌گیری از تکنولوژی رمزنگاری و نظیر به نظیر^۳ مورد استفاده قرار می‌گیرد. از این تعریف می‌توان ویژگی‌های بیت‌کوین را به شرح زیر توضیح داد: اول، بیت‌کوین پول الکترونیکی است؛ یعنی هویت دیجیتالی داشته و هیچ موجودیت فیزیکی ندارد. دوم، بیت‌کوین بدون پشتوانه^۴ است؛ یعنی برخلاف پول‌های امروزی که با پشتوانهٔ دولت‌ها چاپ شده و مورد مبادله قرار می‌گیرند، تنها به حکم مبادله‌کنندگان آن ارزش یافته و مبادله می‌شود و هیچ پشتوانه‌ای ندارد. سوم، بیت‌کوین غیر متمرکز است؛ یعنی برخلاف ارزهای دیجیتالی اولیه که یک شخص یا موجودیت مرکزی داشتند، به صورت کاملاً غیر متمرکز عمل می‌کند و همهٔ تراکنش‌ها توسط کاربران نظام پرداخت بیت‌کوین انجام می‌شود.

1. Andrew Vincent.
2. Bitcoin.
3. Peer-to-peer.
4. fiat money.

چهارم، بیت‌کوین ارزش رم‌ز پایه است؛ یعنی در نظام مالی سنتی، بانک‌ها کنترل همه تراکنش‌ها را با تغییر دفترکل در اختیار دارند؛ اما در نظام بیت‌کوین اختیار دفترکل در دست بانک مرکزی نیست؛ بلکه تراکنش‌ها در یک دفترکل عمومی به نام زنجیره بلاک^۱ به اشتراک گذاشته شده‌اند. به همین دلیل، برخی منابع از بیت‌کوین با عبارت ارزش رم‌ز پایه یاد می‌کنند؛ زیرا برای ارزشیابی تراکنش‌ها و نظارت بر تولید بیت‌کوین‌های جدید از اصول رمزنگاری (ارتباطاتی که از دید طرف‌های سوم شخص به دور است) استفاده می‌شود. پنجم، بیت‌کوین تکنولوژی نظیر به نظیر دارد؛ یعنی برای مبادله نیازی به هیچ واسطه‌ای اعم از بانک مرکزی، بانک تجاری یا شرکت‌های خصوصی واسطه پرداخت مانند پی‌پال^۲ نیست (قائم‌نیا، ۱۳۹۶: ۱۶۷-۱۶۶).

۲. چارچوب نظری

اگر ابتدای دهه ۱۹۸۰ را به عنوان طلوعه شدت‌گرفتن فرایند جهانی شدن در نظر داشته باشیم، می‌توان گفت طی سه دهه اخیر این فرایند با فشردن سیاره مسکون در دو بعد زمان و مکان به خاطر پیشرفت‌های شگرف فناوری‌های حمل‌ونقل و ارتباطات الکترونیک و در نتیجه، اثرپذیر ساختن همه جوامع انسانی از تحولات یکدیگر، سیمای جهان را چنان دگرگون کرده است که حتی تصور سیمای پیشین آن برای بشر امروز دشوار می‌نماید. تبعات جهانی شدن را می‌توان در عرصه‌های گوناگون مورد بررسی قرار داد؛ لکن چه‌بسا مهم‌ترین پیامد این فرایند، تغییر در نظم وستفالیایی محیط بین‌الملل و زیر سؤال رفتن حاکمیت مطلق دولت-ملت‌ها و نقش انحصاری آنان در تدبیر امور جهان است. پس از پایان جنگ سرد و اضمحلال نظم دوقطبی متعاقب فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی، شرایط نوینی در محیط بین‌الملل پدید آمد که به تبع آن بسیاری از الگوهای جافتاده حاکم بر روابط کنشگران طی سده‌های گذشته دستخوش تحولات عمیقی شد. اولاً، با گسترش بی‌سابقه تعاملات و اندرکنش‌های دولت‌ها بر مبنای وابستگی متقابل پیچیده و نیز ورود طیف متنوعی از کنشگران غیر دولتی نظیر سازمان‌های بین‌المللی، سازمان‌های فراملی و شرکت‌های چندملیتی به عرصه رقابت‌ها، اینک دولت ملی دیگر کنشگر انحصاری و فعال مایشاء محسوب نمی‌شود و دامنه حاکمیت مطلقش که میراث اصلی نظم وستفالیایی به شمار می‌آمد، چه از سوی دولت‌های قدرتمندتر و چه از جانب نهادهای فراملی، محدود شده

1. Block chain.
2. PayPal.

است و ثانیاً، خروج دستور کار نظام بین‌الملل از بساطت دوران جنگ سرد (موضوعات سیاست اعلی مانند جنگ و صلح) و مطرح شدن انبوهی از موضوعات گوناگون کارکردی با ماهیت جهان‌شمول، توان دولت‌ها را برای تدبیر منفردانه امور تا حدود زیادی کاهش داده و آنان را به اداره‌گری مشترک جهان بر مبنای الگوهای تصمیم‌گیری جمعی و با مشارکت سایر کنشگران واداشته است.

برخی از اندیشمندان، این تحولات بنیادین سیاست بین‌الملل را به صورت گذار از عصر وستفالیای به پساوستفالیای می‌نگرند. به باور آنان در دوران کنونی، نظم وستفالیایی محیط بین‌الملل که بر شالوده نقش‌آفرینی بلامنازع دولت-ملت‌های مستقل خودیار و برخوردار از حاکمیت مطلق استوار بود، رفته‌رفته منسوخ شده و جای خود را به نظم پساوستفالیایی محیط جهانی داده است که بر اساس آن، دولت‌ها برای همزیستی در جهان جهانی شده و بهره‌مندی مسالمت‌آمیز از امکانات موجود، ناگزیرند اقتضائات همکاری با بازیگران مختلف و عمل دسته‌جمعی را پذیرفته و از بخشی از حاکمیت مطلق خود به نفع حاکمیت‌های فراملی چشم‌پوشی کنند. «جورن هتته»^۱ در تشریح نظم نوین پساوستفالیایی می‌نویسد:

منطق پست‌وستفالیایی این نکته را دربردارد که دولت-ملت بیش‌تر کارایی خود را از دست داده است و راه‌حل‌های جدیدی برای مشکل امنیت و رفاه باید در ساختار فراملی چه جهانی و چه منطقه‌ای یافت شود... ما در حال خداحافظی با جهانی هستیم که از دولت‌های حاکم تشکیل شده بود... ما مجبوریم کم‌تر دولت‌محور باشیم؛ ما مجبوریم پویایی جهانی را در زمینه تکثرگرایانه درک کنیم؛ «سیاست سفلا» به «سیاست علیا» بدل خواهد شد (Hettne, 1995: 12-13).

بنیاد اندیشه

تاسیس ۱۳۹۴

پس در دوران پساوستفالیای شاهد گذار تدریجی از نظام بین‌المللی به نظام جهانی هستیم. نباید چنین پنداشت که تفاوت نظام جهانی نوظهور با نظام بین‌الملل پیشین تنها گسترده‌تر شدن دامنه آن و تعمیق همگرایی و وابستگی متقابل دولت‌ها است؛ بلکه نقش‌ها، الگوها و قواعد بازی کنشگران نیز در معرض دگرگونی قرار می‌گیرند. به نظر می‌رسد تصویری که لیبرالیست‌ها از نظام جهانی به عنوان «نظام پیچیده‌ای از چانه‌زنی‌ها میان انواع گوناگون کنشگران رسمی حکومتی و

1. Björn Hettne.

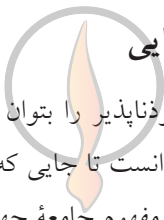

غیر حکومتی به صورت افقی و عمودی» (قوام، ۱۳۸۴: ۳۶) ترسیم می‌کند، تصویری تمام‌نماتر و سازگارتر با شرایط کنونی باشد. در همین راستا است که «جان برتون»^۱ از ظهور یک جامعه جهانی و منسوخ شدن نظام قدیمی دولت‌محور با افزایش اندرکنش‌ها میان کنشگران غیر دولتی سخن می‌گوید و اصطلاح «مدل تار عنکبوتی سیاست جهانی»^۲ را وضع می‌کند. مراد وی این است که امروزه تجارت، ارتباطات، زبان و ایدئولوژی مهم‌ترین الگوهای سیاست جهانی را ایجاد می‌کنند و این برخلاف الگوی سنتی است که بر روابط سیاسی میان دولت‌ها مبتنی بود. (Smith and Baylis, 2001: 8)

فهم تفاوت میان پساوستفالیایا با وستفالیایا در گرو فهم تفاوت میان جهانی شدن با بین‌المللی شدن می‌باشد. بین‌المللی شدن حاکی از افزایش وابستگی متقابل دولت‌ها در عین حفظ هویت آن‌ها به عنوان واحدهای ملی مجزا از یکدیگر و دارای مرزهای شفاف و مشخص است؛ در حالی که جهانی شدن به فرایندی اشاره دارد که به موجب آن تمایز سنتی میان محیط داخلی و خارجی بی‌معنا می‌شود؛ فاصله و زمان اهمیت خود را از دست می‌دهند و سیاست در هر کجا به سیاست در هر کجای دیگر ارتباط می‌یابد. در بستر این فرایند ما شاهد وقوع یک تغییر بنیادین از جهان دولت‌های ملی مجزا اما وابسته به هم به جهانی به عنوان یک فضای مشترک اجتماعی^۳ هستیم. (McGrew, 2011: 16- 19).

۳. ویژگی‌های نظم پساوستفالیایی

شاید تحدید حاکمیت‌های مطلق و نفوذناپذیر را بتوان اصلی‌ترین پیامد پساوستفالیایا برای دولت‌های ملی در عرصه سیاست جهانی دانست تا جایی که اصولاً برخی پساوستفالیایا را دوران پساحاکمیت می‌دانند. امروزه با شکل‌گیری مفهوم جامعه جهانی و وجود نهادهای فراملی، مانند سازمان ملل متحد، که حاکمیتی مافوق حاکمیت‌های ملی دارند، بر همگان آشکار شده که روزگار حاکمیت مطلق و انحصاری دولت‌ها و کنشگری آزادانه و فارغ از هرگونه نظارت داخلی و خارجی آن‌ها به سر آمده است. در نظام کنونی دیگر از هیچ دولتی پذیرفته نیست که با توجیه داخلی بودن مسائل و نیز برخورداری‌اش از اقتدار درون‌ملی و استقلال برون‌ملی به هر طریقی که

بنیاد اندیشه

1. John Burton.
2. Cobweb' model of world politics.
3. shared social space.

بخواهد با اتباع خود و با دیگر دولت‌ها رفتار کند؛ بلکه همه دولت‌ها می‌بایست در برابر مردمان سرزمین خود، در برابر یکدیگر، در برابر حاکمیت‌های فوق ملی و در برابر افکار عمومی جامعه جهانی موظف و پاسخ‌گو باشند.

در عرصه جهانی، ظهور سازمان‌های بین‌المللی مهم‌ترین عامل تحدید حاکمیت دولت‌ها بوده است. این سازمان‌ها با ماهیت‌های گوناگون بین‌الدولی و فراملی، صلاحیت‌های داخلی و خودمختاری دولت‌ها را تا حدود زیادی زیر سؤال برده و دایره آزادی عمل آن‌ها را تنگ کرده‌اند؛ به طوری که برخی سازمان‌ها قدرت و اراده‌ای فوق دولت‌های ملی دارند و قادرند برای آن‌ها تصمیماتی لازم‌الاجرا اتخاذ نمایند. مصداق بارز این حاکمیت‌های فراملی، سازمان ملل متحد است. علاوه بر سازمان ملل متحد، دیگر کنشگران غیر دولتی نیز هرکدام به نوعی قدرت و حاکمیت دولت‌ها را در معرض تهدید قرار داده‌اند. برای نمونه سازمان‌های بین‌المللی منطقه‌ای، مانند اتحادیه اروپا، سیاست‌های واحدی را در حوزه‌های گوناگون اتخاذ کرده و دولت‌های عضو را به اجرای بی‌کم و کاست آن‌ها وامی‌دارند. دولت‌ها هم با درک منافع مثبت ناشی از همکاری‌های فراملی و افزایش روزافزون هزینه دور ماندن از گردونه همکاری‌ها و ائتلاف‌ها ناگزیرند به این دستورات سازمانی تن دهند.

هم‌چنین، سازمان‌های فراملی، مانند صندوق بین‌المللی پول یا بانک جهانی، از طریق منوط کردن پرداخت وام‌ها و تسهیلات خود به انجام اصلاحات سیاسی و اقتصادی درخواستی آن‌ها از سوی دولت‌های متقاضی در قالب سیاست‌های مشروط‌سازی^۱ عملاً در امور حاکمیتی این دولت‌ها تحمیل اراده می‌کنند یا اوپیک به عنوان یک سازمان بین‌دولتی فرامنطقه‌ای قادر است در خصوص میزان تولید و عرضه نفت از سوی اعضایش که جملگی دولت‌های دارای حاکمیت هستند، تصمیم‌گیری نموده و آنان را به کاهش یا افزایش تولید وادارد. حتی امروزه برخی شرکت‌های چندملیتی، ثروت و توان اعمال نفوذی چند برابر دولت‌ها دارند و به راحتی می‌توانند نبض بازارهای اقتصادی آن‌ها را در اختیار بگیرند.

پس در چارچوب نظم پساوستفالیایی محیط جهانی، قدرت بر یک مبنای فراملی، فرامنطقه‌ای و فراقاره‌ای سازمان‌دهی و اعمال می‌گردد و انبوهی از کنشگران غیر دولتی از سازمان‌های بین‌المللی گرفته تا شبکه‌های جنایی، در داخل قلمرو دولت‌ها، در میان دولت‌ها و علیه آنان

1. Conditionality.

اعمال قدرت می‌کنند؛ لذا دولت‌ها دیگر انحصار منابع قدرت اقتصادی، سیاسی یا سرکوبگرانه را در اختیار ندارند (McGrew, 2011: 19).

در عرصه داخلی نیز دولت‌های حاکم با محدودیت‌های رو به تزایدی از جانب شهروندان و نهادهای پویای جامعه مدنی مواجه شده‌اند. به دلیل افزایش آگاهی‌ها و اطلاعات همه‌جانبه شهروندان بر اثر وقوع تحولات شگرف ارتباطی و متشکل شدن آن‌ها در قالب نهادهای جامعه مدنی نظیر سازمان‌های مردم‌نهاد، دولت‌ها دیگر از اقتدار مطلق پیشین خود برخوردار نیستند و از دستگاه‌هایی عظیم و یکپارچه با قدرت بی‌حد و حصر که حاکم بر سرنوشت اتباع خود بودند، به مجموعه‌هایی محدود، پاسخ‌گو و قانون‌مدار تبدیل شده‌اند. مردم نیز هم‌چون گذشته خود را تابعین محض فرمانروایان نمی‌بینند؛ بلکه با آگاهی از حقوق خود و اشراف بر ظرفیت‌های اقدامات مشترک‌شان نقشی فعالانه در اداره امور مملکتی دارند و در کنار حفظ وفاداری‌های ملی، به وفاداری‌های موازی ایالتی، محلی و گروهی نیز رغبت نشان می‌دهند.

در نتیجه، شاهد هستیم که در دوران پساوستفالی حاکمیت سابقاً مطلق و خدشه‌ناپذیر دولت‌ها به طور هم‌زمان در معرض فشارهای فزاینده تمرکزگرایانه فراملی (جهانی‌شدن) - برای کشاندن دولت‌ها به زیر چتر حاکمیت‌های مشترک - و تمرکزگرایانه فروملی (محلی‌شدن) - برای واداشتن دولت‌ها به اعطای منزلت و خودمختاری بیش‌تر به شهروندان - قرار گرفته‌اند که نتیجه این فشارها چیزی جز تنگ‌شدن قلمرو حاکمیت آن‌ها نبوده است. «جیمز روزنا» نقش فناوری‌ها را که موجب تحلیل‌رفتن توان دولت‌ها برای کنترل امور داخلی و خارجی‌شان شده است، در این فرایند اعمال فشار پررنگ می‌بیند. وی معتقد است: «فناوری‌های مدرن، فشارهایی هم به سمت جهانی‌شدن و هم محلی‌شدن وارد آورده و مشوق نیروهای محرکه تمرکزگرایی و تمرکززدایی هستند که توأمان موجب تقویت و تعدیل گرایش‌ها به سمت یکپارچگی گسترده^۱ و فردگرایی محدود^۲ می‌شوند». (Rosenau, 1995: 47)

۴. پساوستفالی و تحولات سیستم مالی جهانی

در جهان ناشی از مرزهای باز، شرکت‌های جهانی جایگزین شرکت‌های بین‌المللی، تجارت

1. large-scale coherence.
2. narrow individualism.

جهانی جایگزین تجارت بین‌المللی، پول جهانی جایگزین پول بین‌المللی و مالیه جهانی جایگزین مالیه بین‌المللی می‌شود. در این دیدگاه، روند جهانی شدن نتیجه آزادسازی^۱ تلقی می‌شود. فراملیتی شدن گسترده شرکت‌های بزرگ، پیامدهای مهمی داشته است؛ به گونه‌ای که دیگر نمی‌توان هر کشور را دارای اقتصاد جداگانه خود دانست. دو مشخصه اصلی حاکمیت، یعنی کنترل بر ارز و کنترل بر تجارت خارجی، به میزان قابل توجهی از بین رفته است. این دو موضوع به این مفهوم است که دولت‌ها کنترل جریان‌های مالی را از دست داده‌اند. در مورد پول، بحران‌های پیاپی که از اوایل دهه ۱۹۶۰ برای دلار، پوند، فرانک و ین پیش آمد، روشن کرد که حتی دولت‌های دارای بزرگ‌ترین منابع مالی، در برابر بانک‌های فراملیتی و سایر دلالات نمی‌توانند کاری از پیش ببرند (ویلنر، ۱۳۹۵: ۷۹۹).

گسترش تولید جهانی و رشد بازارهای جهانی، گسترش پول‌های جهانی را ترغیب کرده است. رژیم‌های مبادله ارزی با ارزش ثابت و شناور که از طریق صندوق بین‌المللی پول عمل می‌کردند، این امکان را فراهم ساختند تا برخی از ارزهای ملی کاربرد فراج جهانی پیدا کنند. امروزه بسیاری از شرکت‌ها در کشورهای مختلف و بر اساس تقاضا با ارزهای گوناگون معامله می‌کنند (شولت، ۱۳۹۵: ۱۱۶۴). ویژگی فراسرزمینی بخش زیادی از بانک‌داری معاصر در فوری بودن حواله‌های نقدی بین بانکی نهفته است. پیام‌های الکترونیکی تا حدود زیادی جایگزین انتقال‌های ارضی از طریق چک یا حواله شده‌اند و هزینه به مراتب کم‌تری دارند. انجمن جهانی ارتباطات مالی بین بانکی^۲ (سوئیفت)، بزرگ‌ترین کانال برای چنین نقل و انتقالاتی محسوب می‌شود (شولت، ۱۳۹۵: ۱۱۶۷). همه این مسائل باعث تحولات چشم‌گیری در عرصه مبادلات ارزی شده است؛ اما ظهور بیت‌کوین به عنوان پول دیجیتالی و غیر متمرکز، بدون تردید انقلاب تازه‌ای در این زمینه خواهد بود.

بنیاد اندیشه
تاسیس ۱۳۹۴

۵. بیت‌کوین به عنوان ارز دیجیتالی جدید

بیت‌کوین در سال ۲۰۰۸ از طریق یک لیست پستی برای رمزنگاری و با ظاهری مشابه به یک مقاله علمی منتشر شد. انگیزه اصلی سازندگان بیت‌کوین، ایجاد یک سیستم پرداخت پولی بود که امکان معاملات الکترونیکی را فراهم کند (Berentsen and Schar, 2018: 1). بر اساس این

1. Liberalization.

2. Society for Worldwide Interbank Financial Telecommunications.

ایده‌ی کاری که مؤسسات مالی به عنوان واسطه‌ی معاملات انجام می‌دهند، نگهداری از دفترهای حسابداری است که از طریق یک شبکه‌ی الکترونیکی به یکدیگر متصل هستند و یک دفترکل را شکل می‌دهند. این دفترکل حاوی نام صاحب و ارزش تمامی حساب‌های اشخاصی است که از پول مربوطه برای انجام معاملات خود استفاده می‌کنند. هر زمان که دو عضو این شبکه با یکدیگر معامله‌ای را انجام می‌دهند، حساب‌های آن‌ها در این دفترکل به صورت بدهکار (برای پرداخت‌کننده) و بستانکار (برای دریافت‌کننده) ثبت می‌شود (محسنی‌راد، ۱۳۹۶: ۱۶۹). بیت‌کوین پول مجازی نامیده می‌شود و یا در یک عبارت بهتر پول رمزنگاری شده است؛ یعنی برخلاف پول فیزیکی، هیچ سکه یا اسکناسی به طور رسمی تولید نمی‌شود و هیچ نهاد دولتی تصمیم نمی‌گیرد که چه مقدار و به چه اندازه از بیت‌کوین را در جهان منتشر کند؛ بلکه بیت‌کوین‌ها را افراد از طریق حل کردن مسائل پیچیده ریاضی در رایانه‌های‌شان به صورت دیجیتالی ایجاد می‌کنند (Dodge and Dixon, No Date: 5).

به طور کلی، از چهار طریق می‌توان بیت‌کوین را به دست آورد: نخست، از طریق فروش کالا و خدمات بر اساس بیت‌کوین؛ دوم، از طریق خرید بیت‌کوین از صرافی‌ها؛ سوم، خرید بیت‌کوین از افرادی که بیت‌کوین دارند و سرانجام، جایزه گرفتن بیت‌کوین از طریق فرایند رقابتی استخراج (تولید بیت‌کوین)؛ بنابراین، فرد با در اختیار داشتن بیت‌کوین به راحتی و آسان‌تر از خرید با کارت اعتباری، خریدهای خود را انجام می‌دهد. پرداخت‌ها به سادگی از طریق برنامه موبایل یا کامپیوتر با واردکردن آدرس دریافت‌کننده، مقدار پرداخت و فشردن گزینه ارسال قابل انجام است؛ حتی برای ساده‌تر شدن کار از بارکد مشخص نیز می‌توان استفاده کرد. افزایش روزافزون این نرم‌افزارها و امکانات مختلفی که در اختیار کاربران برای انجام تراکنش‌ها قرار می‌دهند، مشکلاتی نیز به همراه دارد؛ از جمله عدم امنیت بالای تمام این نرم‌افزارها و امکان هک و دزدیده شدن بیت‌کوین کاربران (حسینی و ده‌غایی، ۱۳۹۳: ۸۶). از سوی دیگر، آنچه که بیت‌کوین را به عنوان یک ارز دیجیتال رمزنگاری شده مورد توجه قرار داده، نوسانات شدید آن و در نتیجه، ثروتمندشدن سریع عده‌ای از کسانی است که با آن کار می‌کنند.

۶. ویژگی‌های بیت‌کوین

به لحاظ اقتصاد پولی، بیت‌کوین یک پول خصوصی، دیجیتال، رمزنگاری شده، مبتنی بر شبکه،

توزیع شده و غیر متمرکز است. پول خصوصی یعنی پولی که توسط دولت پشتیبانی نمی‌شود و برعکس در مقابل دولت‌های مرکزی کار می‌کند (پاداش، ۱۳۹۶: ۱۵۷). اما پیش از این که در مورد ویژگی‌های بیت‌کوین توضیحی ارائه نماییم، لازم است به این سؤال پاسخ دهیم که آیا بیت‌کوین واقعاً می‌تواند پول باشد؟ پول که در علم اقتصاد نوعی ابزار سنجش ارزش است، اصطلاحاً به واحد ارزش و هر وجه نقدی - اعم از مسکوک یا اسکناس - که به عنوان ثمن در معاملات مورد استفاده قرار می‌گیرد، تعریف شده است. به عبارت دیگر، پول به عنوان ارزش مبادلاتی خالص شناخته می‌شود (حسینی و دعایی، ۱۳۹۳: ۸۸). از نظر اقتصاددانان، پول باید سه ویژگی داشته باشد که عبارتند از: وسیله‌ای برای واسطه‌بودن در معاملات، واحدی برای حساب‌داری و سنجش ارزش و عامل ذخیره ارزش (یرماک، ۱۳۹۶: ۱۷۳).

به اعتقاد نشریهٔ اکونومیست (جنوری ۲۰۱۵)، بیت‌کوین سه ویژگی کیفی سودمند دارد که می‌توان از آن به عنوان پول استفاده کرد: اکتساب سخت، عرضهٔ محدود و تأیید آسان. توضیح آن که به دست آوردن بیت‌کوین به راحتی امکان‌پذیر نیست و هم‌چنین عرضهٔ آن محدود است؛ بنابراین، بیت‌کوین کمیاب و ارزشمند خواهد بود. هم‌چنین تأیید صحت آن به راحتی با استفاده از عملیات رمزنگاری صورت می‌پذیرد؛ بنابراین، امکان تقلب در آن اندک است و به طور کلی بیت‌کوین پول امن محسوب می‌شود. مبدعان بیت‌کوین برای حفظ ارزش آن متوسل به سیاست پولی بر مبنای کمیابی مصنوعی^۱ شده‌اند که طبق آن تنها ۲۱ میلیون بیت‌کوین به صورت بالقوه وجود دارد که هر ده دقیقه بخشی از آن ایجاد می‌شود؛ لکن نرخ انتشار آن هر چهار سال نصف می‌شود و این فرایند تا انتشار تمامی ۲۱ میلیون بیت‌کوین ادامه خواهد داشت (قائم‌نیا، ۱۳۹۶: ۱۶۷).

بیت‌کوین تفاوت‌های زیادی با ارزهای سنتی دارد. یکی از تفاوت‌های اصلی این است که بیت‌کوین منحصر به فرد است؛ یعنی هیچ‌یک از افراد، شرکت‌ها یا دولت‌ها آن را کنترل نمی‌کنند. دوم برخلاف ارز سنتی که توسط یک مقام مرکزی کنترل می‌شود، بیت‌کوین غیر متمرکز است. از آنجایی که به عنوان یک شبکهٔ نظیر به نظیر^۲ عمل می‌کند، همهٔ معاملات و تأیید معاملات توسط افراد مختلف در شبکه انجام می‌شود. چیز دیگری که بیت‌کوین را از ارز سنتی متمایز می‌سازد،

1. Artificial scarcity.

2. Pear- to- Pear.

این واقعیت است که بیت‌کوین مجازی است؛ به این معنا که سکه‌ها و پول‌های کاغذی برای نشان دادن ارزش تولید نمی‌شوند. در عوض، تمام بیت‌کوین‌ها در فضای مجازی وجود دارند؛ یعنی شما نمی‌توانید به یک دستگاه خودپرداز بروید و پول فیزیکی را برداشت کنید (Dodge and Dixon, No Date: 5). بیت‌کوین نه نیازمند پشتوانه طلاست و نه تأیید و تضمین بانک مرکزی؛ بنابراین، تا قبل از ایجاد این پول، از نقطه نظر تئوری کلاسیک پول، وجود پولی مثل بیت‌کوین غیر ممکن به نظر می‌آمد. در حالی که اعتبار یافتن پول نه به واسطه تأیید دولت و نه به دلیل پشتوانه طلا، بلکه به دلیل پذیرش جامعه نسبت به آن صورت می‌گیرد. از این حیث می‌توان گفت بیت‌کوین پول است (قائم‌نیا، ۱۳۹۶: ۱۶۷). با توجه به توضیحات فوق، ویژگی‌های بیت‌کوین را می‌توان در چند نکته ذیل خلاصه کرد:

- بیت‌کوین به عنوان نخستین نوع پول مجازی توجه عموم را جلب کرده است.
- بیش‌ترین حجم انتشار بیت‌کوین ۲۱ میلیون خواهد بود و به همین دلیل منجر به بی‌ارزش شدن به علت عرضه بیش از حد نخواهد شد.
- بیت‌کوین به عنوان یک ارز غیر متمرکز، مستقل از تأثیر و دست‌کاری دولت است.
- از آن‌جایی که بیت‌کوین پشتوانه‌ای ندارد، قیمت آن به شدت دارای نوسان است که این امر ارزیابی ارزش واقعی آن را دشوار کرده و ریسک ضرر سرمایه‌گذاری در ارز مجازی را بالا می‌برد.
- گمنامی کاربران بیت‌کوین ممکن است منجر به استفاده از آن در فعالیت‌های غیر قانونی و نامشروع مثل فرار مالیاتی، صادرات اسلحه، قمار و دور زدن سیاست‌های کنترلی ارز شود. هرچند این سیستم دارای شفافیت بیش‌تری نسبت به پول سنتی است، با این همه در سال‌های اخیر موارد استفاده غیر قانونی نیز داشته است.
- بیت‌کوین برای دولت‌ها مطلوبیت ندارد؛ زیرا در بسیاری از موارد باعث خارج شدن ارز می‌شود (حسینی و دعایی، ۱۳۹۳: ۸۷-۸۸).

۷. نقش بیت‌کوین در حاکمیت‌زدایی از دولت

یکی از موضوعات مهمی که با گسترش فناوری و اجتماعات مجازی، تجارت الکترونیک و دادوستدهای بین‌المللی در راستای جهانی‌شدن و ایجاد نظم نوین جهانی مورد توجه قرار گرفته،

پدیده «پول مجازی» و سازوکارهای مرتبط با آن است (صدرآبادی و نادری، ۱۳۹۶: ۱۷۰). گفته می‌شود پول مجازی بیت‌کوین از لحاظ تئوریک ریشه در مکتب پولی اتریش دارد که افرادی مانند «کارل منگر»، «یوگن فون بوم باورک»، «لودویک فون میزس» و «فردریش فون هایک» از نمایندگان اصلی آن به شمار می‌روند.

فردریش هایک با انتشار دو اثر به نام‌های انتخاب ارز (۱۹۷۴) و ملیت‌زدایی از پول (۱۹۷۶)، قدرت انحصاری بانک مرکزی در تنظیم نظام بانکی و کنترل واحدهای پولی را مورد انتقاد قرار می‌دهد. او معتقد است دولت‌ها نباید قدرت انحصاری در انتشار پول داشته باشند و در عوض پیشنهاد می‌دهد که بانک‌های خصوصی باید مجاز به انتشار اسناد بدون سود بر مبنای نشان‌های تجاری ثبت شده خود باشند. این اسناد (یعنی واحدهای پولی) باید رقابت‌پذیر باشند و در نرخ‌های تبدیل متغیر معامله شوند. هر پولی که بتواند قدرت خرید پایداری را تضمین کند، دیگر پول‌هایی را که پایداری کم‌تری دارند از بازار حذف خواهد کرد. نتیجه این فرایند رقابت و بیشینه‌یابی سود، یک نظام پولی بسیار کاراست که در آن فقط پول‌های پایدار امکان همزیستی خواهند داشت (صدرآبادی و نادری، ۱۳۹۶: ۱۷۲).

به هر حال، کشورها و دولت‌های مختلف، برخوردهای متفاوتی با بیت‌کوین به عنوان پول مجازی جدید دارند. در کل می‌توان کشورهای مختلف را بر اساس رویکرد قانونی نسبت به بیت‌کوین به چهار دسته تقسیم کرد. نخست، کشورهایی که در حال حاضر نسبت به بیت‌کوین منع قانونی ندارند و فعالیت با پول مجازی و خرید و فروش بر اساس بیت‌کوین را ممنوع نمی‌دانند؛ البته بسیاری از این کشورها در حال تدوین مقررات مختلفی از جمله مقررات مالیاتی برای این سیستم هستند. دسته دوم، کشورهایی هستند که نسبت به بیت‌کوین بدبین بوده و سعی در نهی مردم، بانک و بورس‌ها در استفاده از بیت‌کوین داشته و به دنبال وضع قوانینی هستند که بتوانند تا جای ممکن مانع از گسترش این سیستم شوند؛ هرچند فعالیت و معامله با بیت‌کوین در این کشورها اکیداً غیر قانونی نیست. دسته سوم، کشورهایی هستند که به شدت نسبت به بیت‌کوین موضعی خصمانه دارند و آن را غیر قانونی اعلام کرده‌اند که در حال حاضر فقط دو کشور ویتنام و ایسلند چنین شرایطی دارند و سرانجام دسته چهارم، کشورهایی هستند که موضع خاصی نسبت به بیت‌کوین نداشته یا هیچ اطلاعی مبنی بر رویکرد دولت در مورد این سیستم جدید موجود نیست (حسینی و دعایی، ۱۳۹۳: ۸۸). با توجه به توضیحاتی که درباره بیت‌کوین

و ویژگی‌های آن داده شد، چنین استنباط می‌شود که ویژگی‌های بیت‌کوین حاکمیت کشورها را در ابعاد مختلف مورد فرسایش قرار داده است که در ادامه به تفصیل مورد بررسی قرار خواهد گرفت.

۷-۱. قطع شدن یکی از منابع اصلی مالی دولت: مالیات

بیت‌کوین یک سیستم اینترنتی عمومی است که یک شبکهٔ پرداخت وجوه و تولید پول را به صورت کاملاً الکترونیکی معرفی کرده است. بیت‌کوین نخستین شبکهٔ پرداخت غیر متمرکز و نظیر به نظیر است که قدرت خود را از کاربران می‌گیرد و هیچ واسطه یا مرجع مرکزی برای مدیریت که در آن دخل و تصرف کند، وجود ندارد. از منظر کاربران، بیت‌کوین در واقع پول اینترنتی است (حسینی و دعایی، ۱۳۹۳: ۸۴). امروزه، اندازهٔ بازار بیت‌کوین از بازار کل شرکت‌های سهامی برخی از ملت‌های کوچک و متوسط دنیا بزرگ‌تر است. ارزش بیت‌کوین نسبت به دیگر ارزها به واسطهٔ عرضه و تقاضا تعیین شده و رشد و نوسان بسیاری داشته است. برخلاف رشد سریع ارزش بیت‌کوین نسبت به زمان آغاز به کارش، میزان استفاده از آن در حد یک ارز ویژه که بازار محدودی دارد، باقی مانده است. در اوایل سال ۲۰۱۳ مقدار کل بیت‌کوین‌های در گردش به ۱۲ میلیون رسید که دو میلیون از سال پیش بیش‌تر بود. در سال گذشته به طور متوسط روزانه بیش از ۵۰ هزار تراکنش بیت‌کوین انجام شده است. اوج ارزش بیت‌کوین در دسامبر ۲۰۱۳ اتفاق افتاد که ارزش هر واحد آن به بیش از ۱۲۰۳ دلار رسید؛ در حالی که طی روزهای آغازین، ارزش آن از چند صدم دلار تجاوز نمی‌کرد. تخمین زده می‌شود که جمع ارزش بازاری بیت‌کوین بیش از ۱۰ میلیارد دلار باشد. در حال حاضر، حدود ۱۲ میلیون بیت‌کوین در گردش است. گرچه مقدار کل بیت‌کوین‌هایی که می‌توانند تولید شوند، به صورت قراردادی در ۲۱ میلیون بیت‌کوین محدود شده‌اند (مرکز پژوهش‌ها، ۱۳۹۳: ۲).

همان‌گونه که توضیح داده شد، بیت‌کوین یک ارز منحصر به فرد و غیر متمرکز است. مبادلات بیت‌کوین میان دو فرد بدون نیاز به شخص ثالث و به صورت مستقیم و کاملاً سری انجام می‌شود. این امر بیانگر آن است که حساب و مقدار پول افراد و شرکت‌ها خارج از محاسبه و نظارت دولت‌ها می‌باشد و این موضوع باعث فرار افراد و شرکت‌های بزرگ از مالیات دولت می‌شود. در حالی که یک مقدار قابل ملاحظه از بودجه و مصارف دولت‌ها از طریق اخذ مالیات از سرمایه‌داران و شرکت‌ها تأمین می‌شود؛ بنابراین، قطع شدن مالیات از سرمایه‌های افراد و

شرکت‌ها چالش جدی اقتصادی را جهت تأمین مخارج دولت ایجاد می‌کند.

۷-۲. از بین رفتن اقتدار و کنترل دولت بر پول رایج: بانک مرکزی

از زمان ایجاد بیت‌کوین، تعداد زیادی از رمزنگاری‌های خصوصی تولید شده است که بیت‌کوین یکی از موفق‌ترین آن‌ها است. بیت‌کوین تا به حال توجه زیادی را به خود جلب کرده و ارزش کلی آن تا مارس ۲۰۱۷ به بیست میلیارد دلار رسیده است. مهم‌تر از آن، تعداد زیادی از بانک‌های مرکزی اخیراً بررسی‌های خود را برای استفاده از تکنولوژی‌های رمزنگاری شده و مجازی جهت پرداخت‌های خرده‌فروشی و پرداخت‌های بزرگ، شروع کرده‌اند (Chiu and Koepl, 2017: 2). بیش از ۸۰ درصد کاربران اینترنت در دنیا از شبکه‌های اجتماعی مجازی برای امور روزمره خود استفاده می‌کنند؛ بنابراین، خیلی تعجب‌آور نخواهد بود که بخش عمده‌ای از این کاربران، فعالیت‌ها و امور بانکی خود را نیز از طریق رسانه‌های اجتماعی مجازی انجام دهند (فرهنگی و حیدری، ۱۳۹۳: ۶۵). رایج‌شدن بیت‌کوین در مبادلات روزمره اقتصادی به معنای آن است که نقش بانک مرکزی بر کنترل این مبادلات کاهش می‌یابد. گرچه بانک‌ها هم‌چنان به عنوان مراجع اعتباری پول از کارکرد و اعتبار بالایی برخوردار هستند؛ اما نقطه قوت بیت‌کوین این است که می‌تواند در چارچوبی که اعتمادش را از تأییدیه دیگران می‌گیرد، باقی بماند؛ یعنی صحت‌سنجی معامله بیت‌کوین در یک شبکه انجام می‌شود که متشکل از سرمایه‌گذاران دیگر است. مشروعیت معاملات توسط خود سرمایه‌گذاران تعیین می‌شود؛ بنابراین، اگر از منظر یک سرمایه‌گذار خصوصی به بیت‌کوین بنگریم، بسیار جذاب است و هر روز بر تعداد سرمایه‌گذاران آن افزوده می‌شود. ما در دنیا دستگاه‌های خودپرداز بیت‌کوین داریم که می‌توان بر اساس آن کوین دریافت کرد و توسط آن خرید انجام داد. خریدهای آنلاین حتی در سایت‌های معتبر دنیا مانند آمازون از طریق بیت‌کوین امکان‌پذیر است (پاداش، ۱۳۹۶: ۱۵۷).

از طرف دیگر، هیچ بانک مرکزی در هیچ کجای دنیا تمایلی ندارد انحصار خود را بر پول رایج کشور از دست دهد؛ زیرا به محض این‌که این اقتدار را از بانک مرکزی بگیرند، دیگر جایی برای یک نهاد عمومی مرکزی وجود ندارد؛ در حالی که ماهیت بیت‌کوین یک ماهیت غیر متمرکز است. ماهیت بیت‌کوین این است که هرکسی با هر شرایطی و با هر میزان سرمایه‌گذاری و هر میزان پولی که در اختیار دارد، می‌تواند آن را خریداری نماید؛ بنابراین، پول دولتی کم‌کم اهمیت خود را به دلیل رایج‌شدن بیت‌کوین که یک ارزش شخصی است، از دست می‌دهد. افزایش مبادلات

بیت‌کوین میان مردم باعث خارج شدن پول از بانک‌ها نیز می‌شود؛ زیرا مبادلات بیت‌کوین در شبکه‌های دیجیتالی صورت می‌گیرد که خارج از کنترل بانک‌ها قرار دارند.

۳-۷. تقویت سازمان‌ها و شرکت‌های غیر دولتی در مقابل دولت: کنشگران فراملی و فراملی

در اوایل، درخواست‌کنندگان بیت‌کوین دو گروه بودند: گروه اول آن‌هایی بودند که به دنیای رایانه علاقه داشتند و استقبال بسیار خوبی هم از بیت‌کوین کردند. گروه دوم متفکران و باورمندان به آزادی‌خواهی (لیبرتارینیسم) بودند؛ زیرا این ارز وابسته به هیچ دولتی نبوده و نیست. در نتیجه، تکنولوژی‌دوستان و لیبرتارین‌ها در زمینه علاقه به بیت‌کوین در یک جبهه قرار داشتند (یرماک، ۱۳۹۶: ۱۷۴).

بیت‌کوین در جنبه‌های مختلف باعث برانگیخته شدن مردم شده است. بعضی از مردم به دلیل تکنولوژی بالای آن هیجان‌زده‌اند، دیگران در مورد امکانات تجاری خود و سایرین هم در مورد پیامدهای اجتماعی و سیاسی آن به بحث و گفت‌وگو می‌پردازند (Arvindand others, 2016: 307). از طرفی به دلیل عدم نظارت دولت بر مبادلات پولی بیت‌کوین، این پول می‌تواند گزینه مناسبی برای مبادلات غیر قانونی و مجرمانه در سراسر جهان باشد. از نظر سیاسی، مهم‌ترین صنعت مجرمانه، تجارت غیر قانونی اسلحه و مواد مخدر است. احتمال می‌رود که این دو از گران‌بهارترین کالاها در تجارت بین‌المللی هستند. معامله اموال مسروقه به معاوضه آن با کالاهای گران‌قیمتی که حمل آن‌ها آسان است، محدود می‌شود. به علاوه، سرقت اموال معنوی به‌ویژه موسیقی، فیلم‌های ویدئویی، نرم‌افزارهای رایانه‌ای و تجارت کالاهای جعلی، در مقیاس بزرگ سازمان‌دهی شده است (ویلتز، ۱۳۹۵: ۸۰۷)؛ بنابراین، بیت‌کوین می‌تواند در مبادلات غیر قانونی و پول‌شویی که در حقیقت چالشی برای حاکمیت دولت‌ها دانسته می‌شود، مورد استفاده قرار گیرد. به همین ترتیب، تحریم‌های اقتصادی که یکی از ابزارهای قدرتمند ابرقدرت‌ها برای سرکوب شرکت‌ها، گروه‌ها، افراد و دولت‌ها به شمار می‌رفت، امروزه توسط بیت‌کوین به سادگی قابل مهار است. دولت‌ها، افراد، شرکت‌ها و گروه‌هایی که مورد تحریم اقتصادی قرار می‌گیرند، می‌توانند پول‌های خود را از طریق بیت‌کوین به هر نقطه از جهان انتقال دهند. بر این اساس، کنشگران فراملی و فراملی که پول‌های‌شان از طرف دولت ضبط می‌شد و یا انتقال آن از یک جا به جای دیگر با مشکلات انجام می‌شد، با گسترش و ترویج بیت‌کوین می‌توانند این مشکل را از سر راه خود بردارند.

۷-۴. بی‌اهمیت کردن مرزهای جغرافیایی و اقتصادی: مرززدایی

بیت‌کوین به عنوان مهم‌ترین ابداع تکنولوژیک پول که از مبادلات پولی در بازی‌های رایانه‌ای شروع شد، در حال درنوردیدن مرزهای جغرافیایی و اقتصادی دنیا است؛ به طوری که در حال حاضر بالغ بر یک‌صد هزار کسب و کار در دنیا مبادله با این پول مجازی را به رسمیت شناخته‌اند و بسیاری از کشورها نظیر آمریکا، کانادا، استرالیا و کشورهای حوزه یورو استفاده از آن را قانونی می‌دانند (قائم‌نیا، ۱۳۹۶: ۱۵۴). با وجود یک روش پرداخت غیر متمرکز، بیت‌کوین اجازه می‌دهد که هرکسی در جهان پرداخت یک ارز دیجیتال را از هرکس دیگری در جهان پذیرفته باشد. بیت‌کوین همان ارز دیجیتال بین مرزها است، مهم نیست که پول جاری چه کشوری است و می‌تواند به آن تبدیل شود (Wiley and Inc, 2016: 12).

اهمیت بیت‌کوین از آن جا ناشی می‌شود که یک وسیله جدید برای تشکیل یک توافق قابل اعتماد و فرازمانی و جغرافیایی است. بیت‌کوین یک سیستم باز و شفاف است که به کاربران اجازه می‌دهد تا به راحتی به یک توافق برسند و اطلاعات ذخیره شده در شبکه، همه بدون نیاز به یک شخص ثالث قابل اعتماد و بدون نگرانی از سانسور اطلاعات و یا ارزش انتقال یافته در سراسر شبکه است (Xethalis and Others, 2016: 3). پول‌های سنتی متعلق به یک کشور بود و اکثر پول‌های ملی در سراسر جهان قابل تبدیل و اعتبار نیستند. به علاوه، مرزهای جغرافیایی مانع دیگری جهت انتقال ارز از یک کشور به کشور دیگر به حساب می‌آیند؛ در حالی که بیت‌کوین ارزی است که همه افراد در سراسر جهان می‌توانند از طریق شبکه‌های اینترنتی به آن دسترسی داشته باشند و با توجه به خاصیت غیر متمرکز بودن و عدم وابستگی بیت‌کوین به بانک مرکزی و دولت، مبادلات آن می‌تواند به سهولت در سراسر جهان صورت گیرد؛ بنابراین، ویژگی فرامکانی بیت‌کوین، رونق معاملات در سراسر جهان را امکان‌پذیر می‌سازد و شرکت‌ها، افراد و سازمان‌ها می‌توانند بدون موانع و نظارت بانک مرکزی، پول‌های‌شان را انتقال دهند. افزایش معاملات از طریق بیت‌کوین باعث کم‌اهمیت‌شدن مرزها می‌شود؛ در صورتی که مرز از اساسی‌ترین شاخصه‌های حاکمیت است و دولت‌ها توسط مرزهای‌شان می‌توانند قلمرو تحت حاکمیت خود را از سایر حاکمیت‌های جهان تفکیک نمایند.

نتیجه‌گیری

حاکمیت مفهومی است که در زمان معاهده صلح وستفاليا در سال ۱۶۴۸ مطرح شد که دارای دو بعد داخلی و خارجی است. حاکمیت در بعد داخلی، عبارت از تجلی ارادهٔ یک ملت در تعیین سرنوشت خود بدون تبعیت از اراده و دستورات کشورهای دیگر است. اما در بعد خارجی، حاکمیت به استقلال کشور که بیانگر عزم و ارادهٔ ملی در قبال سیاست‌ها و تصمیم‌های کشور و جلوگیری از مداخلهٔ کشورهای دیگر در امور داخلی است، گفته می‌شود. امروزه، حاکمیت کشورها به دلیل ظهور و گسترش پدیده‌هایی مثل جهانی‌شدن، تحول چشم‌گیری نموده است. واردشدن کنشگران فراملی در عرصهٔ سیاست جهانی باعث کاهش کنترل دولت بر مرزها و صلاحیت‌های آن در تصمیم‌های سیاسی شده است. به عقیدهٔ نظریه‌پردازان نولیبرالیسم، در جهان امروز تنها دولت‌ها از اختیار و قدرت مشروع در مسائل سیاسی و روابط بین‌الملل برخوردار نیستند؛ بلکه جنبش‌های اجتماعی، شرکت‌های اقتصادی، سازمان‌های بین‌المللی و نهادهای فراملی نیز نقش قابل ملاحظه‌ای در روابط بین‌الملل دارند.

موضوع دیگری که حاکمیت کشورها را در جهان امروز به چالش کشیده، تحولات در سیستم مبادلات ارزی است. معاملات میان افراد همیشه از طریق پول که شکل‌های متفاوتی را در تاریخ تجربه کرده است، صورت می‌گرفت. پول سنتی معمولاً در قالب طلا، اسکناس و کارت‌های بانکی که پشتوانه و اعتبار آن توسط بانک‌های مرکزی تضمین می‌شد، رواج داشت؛ اما اختراع بیت‌کوین در سال ۲۰۰۸ یک انقلاب جدید در عرصهٔ مبادلات ارزی ایجاد کرد. این پول با توجه به ویژگی‌های منحصر به فرد، غیر متمرکز، مجازی و رمزی خود نه تنها سیستم مبادلات ارزی را دچار تحول کرد؛ بلکه پیامدهای آن باعث تغییرات جدی در روابط بین‌الملل و به‌ویژه در فرسایش حاکمیت کشورها نیز شده که به صورت مشخص حاکمیت دولت را در چند بُعد مورد حمله قرار داده است.

نخست، بیت‌کوین با توجه به ویژگی منحصر به فرد بودنش، این سهولت را برای مردم به وجود آورده است که مبادلات بدون نظارت شخص ثالث به صورت کاملاً سری میان دو فرد انجام شود و از طرفی چون پول به صورت رمزنگاری شده در حساب‌های خصوصی افراد قرار دارد، از همین جهت مقدار آن نیز فقط برای خود شخص معلوم است؛ بنابراین، ترویج مبادلات بیت‌کوین در جهان باعث می‌شود که همهٔ مبادلات به صورت دیجیتالی صورت گیرد و این

موضوع نظارت دولت بر معاملات را با چالش مواجه کرده و حاصل آن فرار افراد از مالیات دولت است؛ زیرا بدون نظارت و محاسبه سرمایه، اعمال مالیات بر افراد و شرکت‌ها ناممکن می‌شود. فرار افراد و شرکت‌ها از مالیات دولت که در حقیقت یکی از منابع اصلی تأمین مخارج و بودجه آن به حساب می‌آید، دولت‌ها را با مشکلات جدی مواجه خواهد ساخت.

دوم، بیت‌کوین باعث تضعیف بانک مرکزی در کنترل پول می‌شود. بانک مرکزی به عنوان پشتوانه اصلی و مرجع اعتبار پول عمل می‌کند و از همین جهت بر معاملات اقتصادی و سرمایه‌های افراد نظارت و کنترل دارد. اما بیت‌کوین بدون پشتوانه بانک مرکزی کار می‌کند و اعتبار خود را نیز از مقبولیت مردم می‌گیرد که در سراسر جهان رواج یافته است؛ لذا زمانی که مردم از بیت‌کوین در معاملات اقتصادی‌شان استفاده کنند، افزایش مبادلات توسط بیت‌کوین باعث خارج شدن پول از بانک‌ها در شبکه‌های دیجیتالی می‌شود که خارج از کنترل دولت است.

سوم، بیت‌کوین باعث تقویت کنشگران فراملی در مقابل دولت می‌شود. بیت‌کوین اولین بار بیش‌تر در معاملات زیرزمینی و غیر قانونی مورد استفاده قرار می‌گرفت؛ زیرا مبادلات بیت‌کوین به صورت کاملاً مجازی و بدون نظارت دولت انجام می‌شود. گروه‌هایی که در معاملات غیر قانونی مانند پول‌شویی، قاچاق مواد مخدر، قاچاق اسلحه و... فعالیت دارند، از طریق بیت‌کوین به سهولت می‌توانند پول‌های‌شان را انتقال و یا مبادله‌ای را انجام دهند. به علاوه این موارد، بیت‌کوین نقش مهمی در دور زدن تحریم‌های اقتصادی بازی می‌کند؛ زیرا دولت‌های تحریم‌کننده هیچ‌گونه کنترل و نظارتی بر مبادلات بیت‌کوین از طریق شبکه‌های مجازی ندارند.

و سرانجام، این‌که بیت‌کوین مرزهای جغرافیایی را کم‌رنگ می‌کند. به دلیل این‌که بیت‌کوین یک ارز مجازی است و از طریق شبکه اینترنت به همه جهان متصل است و افراد در سراسر جهان توسط آن می‌توانند مبادلات‌شان را بدون پیانسور، ضبط و یا پرداختن مالیات انجام دهند. برخلاف پول ملی یا دولتی که فقط در خود کشور و یا چند کشور دیگر اعتبار دارد و گاهی تبدیل کردن آن به ارزهای دیگر نیز با مشکلاتی مواجه است، بیت‌کوین پول متعلق به همه مردم جهان است و هرکس می‌تواند از آن استفاده نماید؛ بنابراین، ترویج بیت‌کوین باعث کم‌اهمیت شدن مفاهیمی مانند مرز می‌شود که از شاخصه‌های اصلی حاکمیت است.

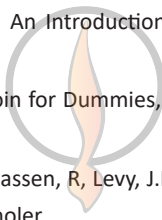

منابع

۱. آکسفورد، باری (۱۳۸۶)، نظام جهانی: اقتصاد، سیاست و فرهنگ، ترجمه حمیرا مشیرزاده، تهران، مرکز چاپ و انتشارات وزارت امور خارجه.
۲. ابراهیمی، شهرزاد (۱۳۸۸)، «جهانی‌شدن و حاکمیت فرااستفالیبا با تأکید بر ایستارهای جمهوری اسلامی ایران»، دوفصلنامه پژوهش سیاست نظری، دوره جدید، شماره ۶.
۳. پاداش، حمید (۱۳۹۶)، «بیت‌کوین: فرصت یا تهدید برای اقتصاد ایران؟»، عصر اندیشه، ۱۶.
۴. خانی، محمدحسن، سعیدی، روح‌الامین (۱۳۹۲)، «جهانی‌شدن و مسئله فرسایش حاکمیت در عصر پسااستفالیبا»، فصلنامه پژوهش‌های روابط بین‌الملل، دوره سوم، شماره ۸.
۵. حسینی، میرمیثم و میثم دعائی (۱۳۹۳)، «بیت‌کوین نخستین پول مجازی»، مجله بورس، شماره ۱۱۴ و ۱۱۵.
۶. شولت، جن آرت (۱۳۹۵)، «تجارت و مالیه جهانی»، در بلیس، جان و اسمیت، استیو، جهانی‌شدن سیاست: روابط بین‌الملل در عصر نوین (موضوعات بین‌المللی، جهانی‌شدن در آینده)، ج ۲، ترجمه ابوالقاسم راه‌چمنی و دیگران، تهران، مؤسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین‌المللی ابرار معاصر.
۷. شولت، جن آرت (۱۳۹۵)، «جهانی‌شدن سیاست»، در بلیس، جان و اسمیت، استیو، جهانی‌شدن سیاست: روابط بین‌الملل در عصر نوین (موضوعات بین‌المللی، جهانی‌شدن در آینده)، ج ۲، ترجمه ابوالقاسم راه‌چمنی و دیگران، تهران، مؤسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین‌المللی ابرار معاصر.
۸. صدرآبادی، محسن و حسین نادری (۱۳۹۶)، «ملیت‌زدایی از پول در عصر مجازی (تحلیل ریشه ارزش‌های مجازی در مکتب پولی اتریش)»، مجله عصر اندیشه، شماره ۱۶.
۹. فرهنگی، علی‌اکبر و مجید حیدری (۱۳۹۳)، «رسانه‌های اجتماعی و مدیریت ارائه خدمات بانکی به نسل دیجیتال با رویکرد نظریه استفاده و رضایت مندی»، مجله مطالعات رسانه‌ای دوره نهم، شماره ۲۷.
۱۰. عالم، عبدالرحمن (۱۳۸۰)، بنیادهای علم سیاست، تهران، نشر نی.
۱۱. قائمی‌نیا، علی‌اصغر (۱۳۹۶)، «رمز و راز بیت‌کوین (درآمدی بر چیستی و چگونگی پول‌های رمزپایه)»، مجله عصر اندیشه، شماره ۱۶.
۱۲. قائمی‌نیا، علی‌اصغر (۱۳۹۶)، «آیا بیت‌کوین پول است؟ (نگاهی به پدیده نوظهور اقتصاد جهان)»، مجله عصر اندیشه، شماره ۱۶.
۱۳. قوام، سید عبدالعلی (۱۳۸۴)، روابط بین‌الملل: نظریه‌ها و رویکردها، تهران، انتشارات سمت.
۱۴. محسنی‌راد، سامان (۱۳۹۶)، «بیت‌کوین: دگرگونی نظام نظارت مالی»، مجله عصر اندیشه، شماره ۱۶.
۱۵. مرکز پژوهش‌ها (۱۳۹۳)، «بیت‌کوین: ابزاری نوین در نظام پرداخت‌های الکترونیکی»، معاونت پژوهش‌های زیربنایی و امور تولیدی دفتر مطالعات ارتباطات و فناوری‌های نوین، شماره مسلسل: ۲۸۰۱۳۶۱۷.
۱۶. ویلتز، پیتر (۱۳۹۵)، «بازیرگان فراملی و سازمان‌های بین‌المللی در سیاست جهانی»، در بلیس، جان و اسمیت، استیو، جهانی‌شدن سیاست: روابط بین‌الملل در عصر نوین (موضوعات بین‌المللی، جهانی‌شدن در آینده)، ج ۱، ترجمه ابوالقاسم راه‌چمنی و دیگران، تهران، مؤسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین‌المللی ابرار معاصر.
۱۷. وینسنت، اندرو (۱۳۸۳)، نظریه‌های دولت، ترجمه حسین بشیریه، تهران، نشر نی.

۱۸. یرماک، دیوید (۱۳۹۶)، «آیا بیت‌کوین یک ارز واقعی است؟»، مجله عصر اندیشه، شماره ۱۶.
19. Aart Scholte, Jan (2001) "The Globalization of World Politics", in Baylis, John and Steve Smith (Eds.), The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations, Oxford University Press.
20. Chiu, Jonathan & Koepl, Thorsten (2017) The Economics of Cryptocurrencies – Bitcoin and Beyond, Queen's University- Department of Economics.
21. Dodge, David & Brian, Dixon (2016) Bitcoins Basics 101, United States Writers toolkit publishing, llc.
22. Griffiths, Martin, Terry O' Callaghan and Steven C. Roach (2008) International Relations: The Key Concepts, London and New York: Routledge.
23. Hettne, Björn (1995) "Introduction: The International Political Economy of Transformation", in Hettne, Björn (Ed.), International Political Economy: Understanding Global Disorder, Zed Books Ltd.
24. McGrew, Anthony (2011) "Globalization and Global Politics", in Baylis, John, Steve Smith and Patricia Owens (Eds.), the Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations, Oxford University Press.
25. Narayanan, Arvind, Bonneau, Joseph, Felten, Edward. Miller, Andrew & Goldfeder, Steven (2016). Bitcoin and Cryptocurrency Technologies, Published Princeton University.
26. Rosenau, James. 1995. "Distant Proximities: The Dynamics and Dialectics of Globalization", in Hettne, Björn (Ed.), International Political Economy: Understanding Global Disorder, Zed Books Ltd.
27. Smith, Steve and John Baylis (2001) "Introduction", in Baylis, John and Steve Smith, (Eds.), The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations, Oxford University Press.
28. Wiley, John & Inc, Sona (2016) Bitcoin for Dummies, Hoboken, New Jersey published simultaneously in Canada.
29. Xethalis, Gregory E, Morirty, k.h, Claassen, R, Levy, J.H (2016). An Introduction to Bitcoin and Blockchain Technology, Kaye Scholer.

بنیاد اندیشه
تأسیس ۱۳۹۴

